

tertipte basılan toplam 161.018.663 lira-lık kâimenin bir kısmı Osmanlı döneminde piyasadan çekildiyse de 153.748.563 liralık kısmı Türkiye Cumhuriyeti'ne intikal etti. Cumhuriyet'in ilk kâğıt paralarının 5 Aralık 1927'de piyasaya sürülmesi üzerine Osmanlı kâimeleri altı ay içinde piyasadan çekildi (ayrıca bk. KÂİME; MESKÛKÂT; SİK-KE).

BİBLİYOGRAFYA :

İsmâil Galib, *Takvîm-i Meskûkât-ı Osmâniyye*, İstanbul 1307; Hasan Ferid, *Nakd ve l'tibâr-ı Mâlî, I: Meskûkât*, İstanbul 1333; a.e., *II: Evrâk-ı Nakdiyye*, İstanbul 1334; Halil Edhem [Eldem], *Meskûkât-ı Osmâniyye*, İstanbul 1334; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 464-476; Ekrem Kolerkiç, *Osmanlı İmparatorluğunda Para*, Ankara 1958; Halil Sahillioğlu, *Kuruluşun XVII. Asrın Sonlarına Kadar Osmanlı Para Tarihi Üzerinde Bir Deneme* (doktora tezi, 1958), İÜ İktisat Fak.; a.m.f., *Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi: 1640-1740* (doçentlik tezi, 1965), İÜ İktisat Fak.; Nuri Pere, *Osmanlılarda Mâdenî Paralar*, İstanbul 1968; İbrahim Artuk, "Osmanlı Beyliğinin Kurucusu Osman Gazi'ye Ait Sikke", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi: 1071-1920* (ed. Osman Okyar - Halil İnalçık), Ankara 1980, s. 27-33; Mübahat S. Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadî Yapısı", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi* (haz. Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul 1994, I, 553-560; Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul 1994, s. 261-274; Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi*, İstanbul 1999; a.m.f., "Osmanlı İmparatorluğu'nda Para: 1326-1914", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi: 1600-1914* (trc. Ayşe Berktaş v.dğr.), İstanbul 2004, II, 1055-1093; Ali Akıldız, *Para Pul Oldu: Osmanlı'da Kâğıt Para, Maliye ve Toplum*, İstanbul 2003; H. Gerber, "The Monetary System of the Ottoman Empire", *JESHO*, XXV/3 (1982), s. 308-324. ALİ AKYILDIZ

PARA

Ege denizinin güneybatısında Yunanistan'a bağlı Paros adasının Osmanlı dönemindeki adı.

Kiklad (Kyklad) adaları grubunun en büyük adası olan Nakşa'nın (Naksas) 6 km. kadar batısında yer alır. 194,5 km² yüzölçümü ile Kikladlar'ın dördüncü büyük adasıdır. En yüksek yeri antik adı Marpessa olan Profitis İlias tepesidir (771 m.). Bu dağlık alanda heykelticilikte kullanılan parlak beyaz mermer ocakları Antikçağ'dan beri işletilmektedir (Para mermeri / Paria marmara). Merkezi bugün Paroikia / Parikia da denen Paros'tur. Osmanlı kaynaklarında ada Bara / Bare şeklinde de kaydedilir ve genellikle Nakşa ile birlikte anılır.

Paros adasında yerleşim tarihi ilk Tunç çağına kadar iner. Adanın Plateia veya Pactia'dan geldiği ve bir Arkadia kolonisi ol-

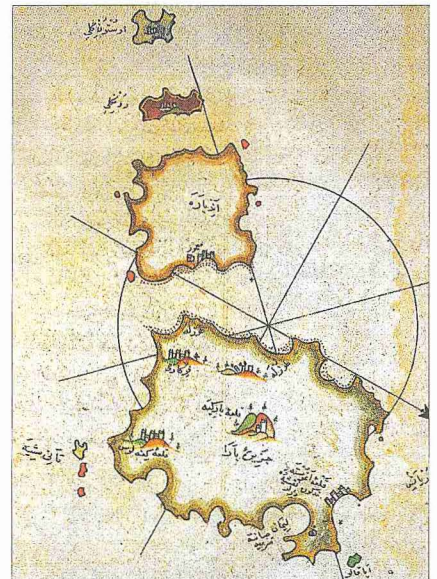
duğu belirtilir. Daha sonra buraya İoanlar yerleşmiştir. Denizcilikle uğraşan ada sakinleri milâttan önce VII. yüzyılda Taşoz'da (Thasos) Biga dolaylarındaki Parium'da ve Adriyatik'te Hvar (Lesina) adasında koloniler kurmuşlardı. Pers savaşları sırasında Nakşa'ya bağlı görünen ada Persler'in tarafında yer almış ve Miltiades idaresindeki Atina filosunca kuşatılmıştır. Miltiades yirmi altı günlük kuşatmadan bir sonuç alamayınca adayı yağmalayarak geri dönmüştür (Herodotos, s. 378-379). Milâttan önce 480'de Delos birliğine katılmış, milâttan önce 378'de ikinci Atina birliğine dahil olmuştur. Bir ara Mısırlılar'ın hâkimiyetine girmiş, ardından Roma idaresi kurulmuş ve Doğu Roma İmparatorluğu sınırları içinde kalmıştır. Ortaçağ'larda Girit'e yerleşen müslüman Araplar'ın akınlarına hedef olan Paros, Nakşa ile birlikte 1205'te Venedikli Marco Sanudo tarafından ele geçirilmiş, böylece Nakşa merkezli Arkhipelagos Dukalığı'nın bir parçası haline gelmiştir. Daha sonra adada Venedikli senyörlerin nüfuzu artmış, XIV. yüzyılın sonuna doğru burada Sommaripa ailesi güçlenip adaya hâkim olmuştur.

Adaya yönelik ilk Türk akınları XIV. yüzyılın başlarında gerçekleşti. Aydın ve Menteşe beylerine bağlı denizcilerin Nakşa yöresine yaptıkları akınlardan Para adası da etkilendi. Özellikle 1336-1341 yıllarında Gazi Umur Bey içlerinde Para'nın da bulunduğu Kiklad adalarını yağmaladı. Söz konusu olayı anlatan Enverî adanın ismini Bare şeklinde kaydeder (*Düstürnâme*, s. 86). Ada XV. yüzyıl başlarında ilk Osmanlı akınlarıyla karşılaştı. Bizans kaynaklarına göre Çavlı (Çalı) Bey idaresindeki Osmanlı donanması 1416'da Nakşa ve Para'ya kadar uzandı. 1463-1479 yılları arasındaki Osmanlı-Venedik savaşları sırasında yeniden Osmanlı akınlarına hedef oldu. Hatta Nakşa ile birlikte 882'deki (1477) bir sefer esnasında Osmanlı kontrolü altına girdiği, 884 (1479) antlaşmasında yeniden Venedik'e bırakıldığı belirtilir. II. Bayezid döneminde doğrudan Para'ya yönelik akınlar sürdü. Bu sırada, 1505'ten beri adanın idarecisi olan II. Crusino Sommaripa 1518'de erkek vâris bırakmadı ölünce onun mirasını kız kardeşi Fiorenza üstlendi (1518-1520). Fiorenza'nın yine adadaki Venedik asilzade ailelerinden Venierler'e mensup Giovan Francesco ile evliliğinden doğan oğlu Niccolò'nun da 1531'de çocuksuz ölümü üzerine adanın idaresini Bernardo Sagrudo ile evlenen kız kardeşi Cecilia yürüttü. Adayı 1538'de Barbaros Hayreddin Paşa'ya karşı Sagrudo müdafaaya çalışmıştı.

XVI. yüzyılın başlarında Para'yı tarif eden Pîrî Reis buranın Venedik'e ait olduğunu, geniş limanlarının bulunduğunu, adanın ortasında yüksek bir dağda bol miktarda mermer çıktığını belirtirken en önemli limanları olarak Agusta (Agusa / Nausa) Kalesi önündeki Porta Kusas, Porta Santa Maria ile Kefalos Kalesi aşağısındaki Porta Fikara'nın (Xifara) adını verir. Adanın karşısında yer alan Antipara adası ile arasındaki boğazın sığ olduğunu, bu adaya bakan kıyılarında tuzlaların bulunduğunu ve en geniş körfezinin Palyepolu adını taşıdığını ifade eder (*Kitâb-ı Bahriyye*, s. 207-209). Onun verdiği bilgilerden adada üç önemli kalenin (Agusta, Parakiye, Kefalos) varlığı anlaşılır.

Para, Nakşa ve bu çevredeki diğer adalarla birlikte 944-945'te (1537-1538) Barbaros Hayreddin Paşa'nın seferi sırasında kontrol altına alındı. Adanın idarecisi Sagrudo teslim olmadı ve Kefalos Kalesi'ne kapandı. Bazı Yunan kaynaklarında Barbaros'un Para ve Antipara'da 6000 kişiyi katlettiği, kadın ve çocukları esir aldığı belirtilirse de (*EI²* [İng.], VIII, 265) adanın nüfusu o sıralarda bu kadar fazla değildir. 1470'lerde yapılan Venedik sayımında Para'da 3000, Antipara'da 100 kişinin yaşadığı tesbit edilmiştir. Ayrıca İspanyol raporlarında 1538 Haziranında Andre, Miknos, Sifnos ve Nakşa'ya akın yapan Barbaros'un Kandiye'ye gittiği ve

Pîrî Reis'in *Kitâb-ı Bahriyye* adlı eserinde Para adasını gösteren harita (TSMK, Hazine, nr. 642, vr. 131^a)

oradan dönerken takımadalardan adı belirtilmeyen iki adaya uğrayıp birinden 1500 kişiyi esir aldığı bilgisi bulunur (Arıkan – Toledo, s. 274). Adadaki küçük çaplı direniş sırasında kayıplar olmuş ve sivil halkın bir kısmı esir alınmışsa da büyük bir katliam ve adayı ıssızlaştırma olayı yaşanmamıştır. 1540'taki Osmanlı-Venedik antlaşmasıyla diğer adalar gibi Para'nın hâkimiyeti de Osmanlılar'a devredildi. Osmanlılar adayı Nakşa'ya bağladı ve buradaki Crispi hânedanının denetimine bıraktı. Nakşa'da IV. Giovanni, Osmanlı vesâyeti altında 1564'e kadar idarecilik yaparken oğlu IV. Giacomo, Para adasının vergi toplayıcısı ve yöneticisi konumundaydı. Para 1566'da Nakşa düklüğüne tayin edilen Yasef Nasi'nin yönetimi altına girdi. Nasi'den sonra Nakşa sancak haline getirilince Osmanlı belgelerinde bu idarî birim çok defa Nakşa-Para sancağı şeklinde anıldı.

XVII. yüzyılda Para'da görev yapan bir kadının ve küçük bir Türk kolonisinin mevcut olduğu bilinmektedir. 1630 yılı kayıtlarına göre adada on iki Türk yaşıyordu (Slot, I, 107). Ancak bu küçük Türk kolonisi uzun süren Girit savaşları sırasında (1645-1669) dağılmış olmalıdır. 1646'da altı gemilik bir Venedik filosu Nakşa'ya geldi ve Para'yı yağmaladı (*Mühimme Defteri* 90, s. 326-327). Ardından burada Fransız korsanları ile Venedikliler arasında rekabet yaşandı. Savaşlar esnasında ada Venedik donanmasının kontrolü altına girdi. Girit'ten kaçan ailelerin bir bölümü Nakşa'ya, bir bölümü Para'ya yerleşti. Savaştan önce 1637'de adanın nüfusu 8000 dolayındaydı. 1675'te nüfus 10.000'e yükseldi. Bu nüfus içinde küçük bir Latin / Katolik grubu da vardı. Daha 1562'de adada eli kişilik bir Katolik cemaatinin varlığı tesbit edilmişti. Savaştan sonra yapılan 1080 (1670) tarihli Osmanlı tahririnde adada toplam 1464 hâne (yaklaşık 7000-7500 kişi) sayılmıştı. Bunun 568 hânesi adanın merkezi olan Paros / Parikia'da toplanmıştı. Diğer yerleşme yerleri Aguso (Agoussa / Naussa / Nausa), Kosto, Marmara, Dragulo (Tragoulos), Cibidos (Kepidi / Tschipidi / Tshipidos) ve Lefke idi. Adanın üç önemli iskelesi olarak Para, Aguso ve Marmara'ya bağlı Kefalos zikredilir. Bu iskelelerden gümruk vergisi alınıyordu. Ayrıca adada bağcılık ön plandaydı; hububat ve bakliyat dışında incir, zeytin, pamuk yetiştiriliyor, narenciye ürünleri elde ediliyordu. Tuzlalar da önemli bir gelir kaynağıydı. Tahrirde yirmi iki manastırın adı geçmekte olup Katolik ve Ortodoks ayırımı yapılmamıştır (BA, TD, nr. 800, s. 46-47).

Fransız korsanlarının etkili olduğu devrelerde adaya Fransiskenler geldi. Bunlar 1675'e doğru Nausa'da, 1680'den sonra Parikia'da yerleşti. Fransız korsanı Marki de Fleury, Para adasını kendisine üs yapıp korsanlık faaliyetini sürdürdü. Fransızlar doğu ticareti için Kikladlar'da kolonileşmeyi hedefliyordu ve Katolik misyonlarla iyi ilişkiler kurmuşlardı. 1670'ten itibaren on dört yıl boyunca bu yörede faaliyet gösteren Fransız korsanı Hugues Creveliers, Para adasındaki Fransiskenler ile iyi bir iş birliği içindeydi. Para bu yıllarda Batılı korsanlar için uygun bir saklanma yeri olmuştu. 1676-1677'de Batılı korsanları kovalayan Osmanlı filosu Para'da yerleşmiş ve buradaki Driyo (Drios) Limanı'nı kullanmıştı.

1700 Eylülünde adaya gelen seyyah Tournefort ada hakkında ayrıntılı bilgi verir. Ona göre merkez Parikia dışında Kosto, Lefkes, Marmara, Tshipido (Marpisa) ve Dragula adlı beş yerleşme yerinden son üçü Kefalos kısmında bulunmaktadır. Adanın toplam nüfusu 500 aileden (2500 kişi) ibarettir. Adada bir kadı ve voyvoda yanında Fransız, İngiliz ve Hollanda konsolosları da görev yapmaktadır. Arazisi iyi ekilmiş olup hububat ve tahıl dışında susam, pamuk bezi önemli ihraç maddelerini oluşturur. Seyyah adadaki zeytinliklerin Venedikliler tarafından tamamen yakılmış olduğunu da yazar. Gerçekten 1670 tahririne göre 1720'de yapılan sayımda zeytin ağacı adedinin azalmış olduğu dikkati çeker. Tournefort ayrıca en iyi limanı kuzeydoğu ucundaki Santa Maria olarak gösterir. Bütün adalar arasında en büyük kiliseye (Panagia / Katapoliana / Ekatonapyliani) sahip olduğunu, on altı manastırdan birinin Fransiskenler'in elinde bulunduğunu yazar (*Tournefort Seyahatnamesi*, I, 160-166). Aynı yıl adaya giren piskopos Guistiniani adanın merkezi Parikia'da otuz beş Katolik 2035, Nausa'da ise on biri Katolik 400 kişi saymıştı.

Para adası XVIII. yüzyıl Osmanlı-Venedik savaşlarından fazla etkilenmedi. Osmanlılar adalarda bazı malî ve idarî değişiklikler yaptılar ve merkezle olan bağı daha da güçlendirdiler. 1118'de (1706) yapılan sayıma göre adanın toplam nüfusu 1670 yılına göre 189 hanelik bir azalma ile 976 hâneye düşmüştü (4800-4900 kişi). Bunda muhtemelen salgın hastalıkların rolü olmuştur. Nitekim Para halkı 1132'ye (1720) doğru, dört beş yıldır bulaşıcı hastalık sebebiyle 500'e yakın ailenin büyük bölümünün hayatını kaybettiğini, bir kısmının ise göç ettiğini ileri sürerek yeni bir

vergi düzenlemesi yapılması için Osmanlı hükümetine başvurdu. Bu münasebetle yapılan sayımda toplam hâne sayısı 601 (yaklaşık 3000 kişi) olarak tesbit edildi. Parikia'da 341 hâne kalmıştı; Agusa'da 129 hâne bulunuyordu. Kosto ve Dragula'nın nüfusları da oldukça azalmıştı. Yapılan tahrirdeki tesbitler, Lefke'de Parikia'da ve Cibidos'ta bazı Latin menşeli şahısların varlığına delâlet eder (TK, TD, nr. 118, s. 4-37). XIX. yüzyıl başlarında adayı tarif eden Osmanlı coğrafyacılarından Örfî, buranın iyi bir limana sahip olup 2000 dolayında nüfusu bulunduğunu, hububat, meyve, sebze yanında mermerinin de meşhur olduğunu belirtir.

1768 Osmanlı-Rus savaşı sırasında para adası Akdeniz'e inen Ruslar tarafından Nakşa ile birlikte ele geçirildi. Ruslar Nausa Limanı'nı üs haline getirdiler. Ancak 1774'te Osmanlılar'a geri verildi. 1821'deki Yunan isyanı esnasında ada halkı âsilere destek verdi. 1823'te Malta şövalyeleri Nakşa, Para ve Antipara'yı satın almak istedi. 1829 antlaşmasıyla bütün Kiklad adaları gibi Pera da Yunanistan'a bırakıldı. Bugün turizm bakımından önemli olan adanın merkezi Parikia yanında diğer köyleri de gelişmiştir. Adanın 1981'de 8516 olan nüfusu 2001 sayımında 12.853 idi. Adada Antikçağ'dan kalma harabeler yanında sanat değeri yüksek süslemelerle işlenmiş kiliseler ve manastırlar günümüze ulaşmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MAD, nr. 619, s. 74; nr. 4856; nr. 9525; nr. 9930, s. 106-107; nr. 16107, s. 9; BA, MD, nr. IV, s. 248, hk. 536; nr. XIV, s. 435, hk. 529; BA, A.RSK, nr. 1572, s. 44; *Mühimme Defteri* 90 (haz. Nezih Aykut v.dğr.), İstanbul 1993, s. 326-327; Herodotos, *Tarih* (trc. Müntekim Ökmen), İstanbul 1973, s. 301, 378-379, 497-498; Piri Reis, *Kitâb-ı Bahriye* (nşr. Ahmet Demir, ed. Bülent Arı), Ankara 2002, s. 207-209; Örfî, *Coğrafya, Süleymaniye Ktp.*, Esad Efendi, nr. 2045, vr. 35^b; Enverî, *Düstûrnâme* (Melikoff), s. 86; Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi* (ed. Stefanos Yerasimos, trc. Ali Berktaç), İstanbul 2005, I, 16, 29, 160-166; B. J. Slot, *Archipelagus Turbatas, les Cyclades entre colonisation latine et occupation ottomane c. 1500-1718*, İstanbul-Leiden 1982, I, 20, 67, 76-77, 107; Muzaffer Arıkan – P. Toledo, *XIV-XVI. Yüzyıllarda Türk-İspanyol İlişkileri ve Denizcilik Tarihimize İlgili İspanyol Belgeleri*, Ankara 1995, s. 274; Feridun Emecen, "XV-XIX. Yüzyıllarda Ege Adalarında Osmanlı İdarî Teşkilatı", *Ege Adalarının Malî, İdarî ve Sosyal Yapısı* (ed. İdris Bostan), Ankara 2003, s. 13-16, 27-29; a.mlf., "Osmanlı Klasik Döneminde Ege Adalarının Malî Yapısı ve Vergi Sistemi", a.e., s. 78-80; Safvet, "Nakşa (Naksos) Dukalığı, Kiklad Adaları", *TOEM*, IV/23 (1329), s. 1444-1457; A. Sawides, "Para", *EI²* (İng.), VIII, 265-266.

